

dolog iránt, igen élénknek mondható.(..)

(1986.)

S z á v a i J á n o s

A magyar irodalom tanítása Franciaországban

Egy viszonylag kevésbé ismert irodalom tanítása egy olyan országban, amelynek irodalma évszázadok óta a világ-irodalom fő áramának része, roppant nehéz és különös feladat. Ahogy a témába belevágunk, rögtön felvetődik néhány alapvető kérdés. Mióta ? Miért ? Mit és hogyan ? Az alábbiakban megpróbálom e kérdések köré csoportsítva előadni részben tapasztalataimat /1982 és 1986 között négy tanéven át tanítottam a magyar irodalmat a Paris III Egyetemen/, részben e tárgyú kutatásaim eredményeit.

Történetileg szemlélve a kérdést, nyilvánvaló, hogy egy-egy rövid korszakot kivéve, a francia közvélemény kevés érdeklődést mutatott Magyarországra, következésképpen a magyar irodalom iránt. Igaz, hogy a XVIII. században megjelenhetett franciául comte Nicolas Bethlen, azaz Bethlen Miklós memoárja, amely valójában ál-memoár, Dominique Révérand munkája. Igaz, hogy az 1849 utáni években maga H. F. Amiel fordította franciára Petőfi költeményeit, igaz, hogy 1957 után néhány évig majd minden jelentős magyar íróat lefordítottak franciára. De ezek csak pillanatok, a felszínt érintik, magyar író Párizsban sohasem érte el Ibsen, Strindberg, Kierkegaard vagy akár Sienkiewicz ismertségét, hogy találomra hozzak néhány példát.

1900-ban jelent meg közös magyar-francia kiadásban, de feltehetően magyar szubvencióval Horváth Cyrill - Endrődi Sándor - Kardos Albert nagyméretű, s pompás kiállítású francia nyelvű magyar irodalomtörténete, s ugyan-

ebben az időben Kont Ignác magyar irodalmat adott elő a Sorbonne egyetemen.

Az erőfeszítések azonban hihetőleg kevés eredménnyel jártak, elég itt Ady Endre korabeli cikkeire hivatkozni /például a Budapest és Bukarest címűre, 1906-ból/. Egy másik párizsi magyar, az Eötvös-kollégista, s így természetesen később párizsi ösztöndíjas Szabó Dezső a részletekbe is belevilágít. Érdekes kissé hosszabban idézni, mert némely megállapítása akár a mának is szólhat. Szabó, aki az 1904-1905-ös tanévben járt először Párizsban, így ír önéletrajza, az Életeim második kötetében:

"Szegény Kont tanár úr legnagyobb tartozása az égi és földi rováson mégis az, hogy előadásokat tartott a Sorbonne egy kis szobájában az irodalomról. Enyhítő körülmény, hogy a magyar kormány megbízásából tette. Egy-néhányszor /.../ én is beöngyilkoltam magamat ezekre az előadásokra. Abban az évben a Petőfiék szegény Sándorát vontam irodalomtörténeti deresére. De hiába várta az anyám fia, hogy Kont tanár úr egy mély arcot rajzol erről a tündöklő gyermekzeniről, hogy megmutatja gazdagsága elemeit és művészete egységét. Minden igyekezete oda lyukadt ki - nagyon kilyukadt -, hogy Petőfi milyen rettenetesen-borzasztóan lelkes hazafi volt, hogy szerette a szabadságot és mennyire utálta a németeket. Ezért aztán, lúdbőröző rémületesre, Petőfit legcsapnivalóbb politikai verseiben mutatta be. /Mit nem beszél az a német, Ausztria stb./. Ráadásul, ami érthető, a francia nyelvet nagyon szegényül beszélte, és előadása a giccsmondatok lakodalmi bokkrétája volt. Kiejtésében kedves ajándék volt, hogy az é hang helyett e hangot, az e hang helyett é hangot mondott halálos következetességgel és halált megvető bátorsággal. Hallgatósága rendszeren tíz-tizenöt beléunatkozott magyar egyetemi hallgatóból állott. Ha nagy ritkán egy-két francia betévedt, felbuggyanó derültsége túl hangosságával csakhamar kimenekült.

De azért nagy igazságtalanság volta mindezért Kont

tanár urat és csak őt vádolni. Nem az volt-e alapelve mindig, a kiválasztásban és megmutatásban egyaránt, egyes szellemi műveink külföldre vitelének, hogy az illető író milyen száz celsiusosan hazafi, és hogy a kis lábujjkájától a fejbúbjáiig mennyire meg van kenve a bizonyos "nemzeti szellemmel", amely a hivatalos drogériában éppoly bőven és olcsón volt kapható, mint a vazelin és a huzsárzsír a sarki patikában. Mintha őt világrész kétágúinak abba kunkorodna minden esztétikai érdeklődése, hogy a Homér és Osszián vagy a Csongor és Tünde szerzője mérlegképes hazafi, és megfelel-e a hivatalos "nemzeti szellem" követelményeinek. Ha a magyar vezetők ismeretelni akarták a külföldi előtt a magyar állam belső életét és nemzetalkotási munkáját, irattak volna jó és okos politikai, gazdasági, szociális propaganda-műveket. De irodalomban és művészetben a megválasztás csak az olyan művekre eshetik, melyeket esztétikai és emberi értékek tesznek az emberiség örök kincseivé. Milyen nagyszerűen tudtuk mi kompromittálni magunkat a külföldi előtt saját embereinkkel, saját pénzünkön, saját hivatalos buzgóságunkból!"

Szabó filippikájából nyilvánvalóan a művek kiválasztására vonatkozó passzus lehet számunkra a legaktuálisabb. De erről később még részletesebben kell szólni, lássuk előbb a tudott kezdeményeket.

Trianon rettenetesen visszavetette a franciaországi magyar tanulmányokat, a magyar /ellentétben a lengyellel, csehvel, románnal stb./ nem tudott bekerülni az egyetemre, a Kisantant ellenállása miatt nem jött létre magyar tanszék. Létrejött viszont a Keleti Nyelvek Főiskoláján /amely azonbana egyetemi rangot máig sem kapott/, egy Finnugor Tanszék, ahol magyart is, bár főként magyar nyelvet s nyelvészetet oktattak, előbb Aurélien Sauvageot, majd Jean-Luc Moreau vezetése alatt.

A nagy fordulatot 1968 hozta meg, amikor is, hála az általános nyelvész Jean Perrot-nak, megalakult a

kettévált Sorbonne Paris III nevet viselő utódjának kebelén belül a CEFO, vagyis a finnugor központ. Perrot az államközi cserében biztosított lektorok mellett rendszeresen meghívott vendégtanárokat, hol nyelvészt, hol irodalmárt. Így tanított magyar irodalmat Párizsban Klaniczay Tibor, Szabolcsi Miklós, Nagy Péter, Baróti Dezső, s legutóbb jómagam. A Perrot s Moreau közös vállalkozásában létrehozott négyéves magyar képzés másod- és harmadévi folyik a magyar irodalomtörténet tanítása.

Új helyzetet teremtett 1985 decemberében az Egyetemközi Hungarológiai Központ hivatalos megalakulása, mely egyszerre tölti be a rég óhajtott magyar tanszék s a franciaországi magyarságkutatás koordinátorának szerepét. Az új helyiséget, saját költségvetést kapott Centre nagy reményekkel kecsegtet a jövőt illetően.

Mi érdekli a magyar szakot fölvelt hallgatókat ?

Tapasztalataink szerint a nyelv, a történelem, a szociológia, a zene, a film, az irodalom stb. iránti érdeklődés hajtja ezeket az egyetemistákat. Vannak, akik meg akarnak tanulni magyarul, mások a közvetítő nyelven, a francián keresztül kívánnak megismerkedni értékeinkkel. Nyilvánvaló, hogy ebben a konstellációban az irodalomnak központi, elsődlegesen fontos szerep jut. S nyilvánvaló az is, hogy miért, hiszen, ha megfelelően tanítjuk, az irodalom kvintesszenciája lehet a fent felsorolt diszciplínáknak, bevezető, közvetítő lehet azok számára is, akiknek más a kitűzött végső célja. S éppen ez az összetettség, rétegezettség indokolja, hogy alapos megfontolás után dolgozzuk ki az irodalom oktatásának módszereit.

E módszerek természetesen alapvetően különböznek aszerint, hogy kiket érint az oktatás. Előbb hadd szóljak a magyarul nem tudókról, azokról, akik nem tudják vagy nem is akarják a nyelvet elsajátítani. Ezeknek a köre eléggé tág, s még nyilvánvalóan bővíthető. Saját tapaszt-

talataimnál maradva: tartottam órákat összehasonlító szakosoknak Párizsban, antropológia szakosoknak Reimsben, azonkívül előadásokat különféle egyetemeken, s más nyilvános helyeken a magyar iránt érdeklődőknek. Ilyenkor a módszert alapvetően meghatározza, hogy a hallgatóság alig ismeri a történeti, kultúrtörténeti hátteret, másrészt, hogy meg kell maradnunk azoknál a szerzőknél, akiknek szövege franciául is olvasható. Nagyon kell ügyelni azonkívül /lásd Szabó Dezső dohogását/ olyan szövegek kiválasztására, amelyek befogadására a francia hallgatóság alkalmas.

Érdekes volt megfigyelni mennyire jól vesznek egyes szerzőket, s kevésbé jól másokat. A pozitív példák közt említem Kosztolányit /novelláit és regényeit egyaránt/, Móricz Zsigmond Egy boldog emberét, Pilinszky János költészetét. Feltehetőleg a fordítások minősége is közrejátszik abban, hogy Pilinszky erősebb hatást tesz, mint Ady vagy József Attila, a többi tényezőről most nem szólva. Fölvetődik itt tehát mindjárt a műfordítások problémája, s nyilvánvaló, hogy az új Centre egyik alapvető feladata a kiválasztás, ajánlás, a feltételek megteremtése, vagyis egy olyan irodalmi korpusz fokozatos létrehozása, amelyből a francia olvasó kedvére választhat.

Egészen más jellegű az irodalomoktatás magyar szakosok számára.

A harmadévesek példáját hozom fel, mert ezzel az évfolyammal négy éven át folyamatosan foglalkoztam. Kezdetben alig volt támpontom, egyik elődöm, Nagy Péter tanácsaira támaszkodhattam csupán. Hamar tapasztalnom kellett, hogy a hallgatók nyelvtudása nem olyan szintű, hogy az órákat magyarul tarthatnám. A másik ennél negatívabb tapasztalat, az irodalomtörténeti tájékozottság hiánya, s itt nem a magyarra, hanem a franciára gondolok. Az 1969-es oktatási reformok csődjét, a francia középiskolák hihetetlen hanyatlását mutatja, hogy hivatkozásaim /a magyar népiesekkel kapcsolatban Rousseau-ra, Kosztolányi Nérójával kapcsolatban Racine Britannicusára/ teljesen süket

fülekre találtak. hamar dönteni kellett tehát, hogy mit tegyek, magyarul oktassak-e vagy franciául, irodalomtörténetet tanítsak-e vagy szövegeket olvassunk és kommentáljunk.

Vegyes módszert választottam, talán kényszerből, de mint utóbb kiderült, nagyon szerencsésen. Kétnyelvű órákat tartottam, a háttér: irodalomtörténet, kultúrtörténet biográfiai felvázolása franciául, a szövegek olvasása magyarul, a szövegmagyarázat ismét franciául. Minthogy a szövegolvasás igen bonyolult folyamatnak, vagyis roppant időigényesnek bizonyult, szűkíteni kellett a műfajok körét is - elsősorban a lírával s a novellisztikával foglalkoztunk. Ami azért is szerencsés volt, mert kétségtelen, hogy a magyar irodalomnak ezek a legerősebb, leghatásosabb műfajai.

A háttér felvázolásáról nincs mit mondani, nyilvánvalóan keresendők itt a párhuzamok, az ismerthez való kapcsolódások. Érdekesebb már a szövegolvasás és magyarázat, mert roppant széleskörű munkára ad alkalmat. Az első fázis a megértés fázisa, a lexikális és grammatikai megközelítés. /Az utóbbi volt a nehezebb számukra./ Az árnyalatok megértése, a vertikális /vagyis külső/ konnotációk feltérképezése ilyenkor többféle haszonnal is jár, hiszen az esztétikai megközelítés mellett a nyelvtanulásba is bekapcsolható, erőteljesen növelve a lexikális tudást. A horizontális konnotációk vizsgálata, más szóval a szöveg belső szerveződésének feltárása ugyancsak kettős hasznot hoz, mert az irodalmi értékek megjelölésén túl a grammatikai ismereteket is gyarapítja. Ez az aprólékos szövegmagyarázat ugyanakkor lehetőséget ad még tágabb nyitásra, egy-egy szó vagy kifejezés elhelyezésére a társadalmi közegben, történelmi korban és így tovább. Az óra elején megadott szempontok így kiegészülhetnek, s főként konkrétiázálódhatnak.

A részletes, aprólékos elemzés után következhet azután a mű egész magyarázata, amelynek során érdemes minél nagyobb aktivitásra bírni a hallgatókat. Új szempontokat

hozhat ugyanis a szükségszerűen eltérő, s így máshonnét kiinduló szemlélet, mely hasznosan egészítheti ki hagyományos interpretációinkat. Két példát jelölök meg a sok közül, Ady Endre A magyar Ugaron és József Attila Tiszta szívvel című verseinek értelmezését. Az előbbit, amelyet mi kizárólag politikai-társadalmi versnek szoktuk látni, a francia hallgatók egy része inkább erotikus-érzéki műnek látta, míg a Tiszta szívvel esetében azokra az aspektusokra figyeltek föl, amelyek a mai világ meghatározó eseményeivel, az anarchista-terrorista mozgalmak ideológiájával hozhatók összefüggésbe.

A magyar irodalom recepciója a hallgatók részéről rendkívül jónak mondható. A fent leírt módszer ugyanis lehetővé teszi az adott művek alapos és mély értelmezését, s ez végül is azt a meggyőződést alakította ki vagy erősítette meg bennük, hogy a magyar irodalom vagy annak legalábbis sok alkotója, rendkívül magas színvonalú, világirodalmi mércével mérhető. Különösen Ady, Kosztolányi, Krúdi és József Attila esetében volt ez így.

Az itt vázolt módszer persze egy adott helyzetre adott választ csak, és nem lehet általános érvényű. Számomra is meghökkentő sikere azonban ad néhány tanulságot, még a hazai irodalomoktatás számára is. A mikroelemzés bizonyára sok lehetőséget tartogat számunkra. A korlátok viszont, ha hasznosak is, nem tekinthetők állandónak. Ezért tennünk lehet, s tennünk kell néhány területen. A franciaországi irodalomoktatás szempontjából a következőket lehetne tennünk:

a/ kiválasztani az oktatásra leginkább alkalmas /vagyis lexikailag és grammatikailag nem túl nehéz/, a franciák számára vonzó, s irodalmilag is értékes szövegeket,

b/ közreadni egy olyan egyetemi jegyzetet, amely az előadásokban vázolt feltételeknek, vagyis az egyetemisták által alkotott speciális közönségnek megfelel,

c/ elősegíteni minél több magyar mű franciára fordítását, persze megfelelő színvonalon,

d/ s ennek előfeltételeként, pártolni és szervezni a fordítóképzést.

(1986.)

T a k á c s G y ő z ő

A magyar irodalom oktatása a szófiai Kliment Ohridszki Egyetemen

A szófiai Kliment Ohridszki Egyetemen az 1940-es évektől kezdve folyik a magyar nyelv fakultatív oktatása. Önálló tanszék csak pár évvel ezelőtt, 1983-ban alakult. Szervezetileg az angol tanszékhez tartozik, az angol tanszék vezetője Z s a n a M o l h o v a professzornő egyben a magyar tanszék vezetője is. A tanszék működésével egyidejűleg a szláv tanszéken fakultatív nyelvként továbbra is oktatják a magyart. A magyar tanszéken négyen tanítanak, ketten közülük magyar anyanyelvűek, a másik kettő pedig fiatal bolgár tanársegéd, akik korábban Magyarországon végeztek. E tanárokon kívül az elmúlt években vendégtanárok és bolgár hungarológusok is vállaltak órákat.

A tanszék elsődleges feladata a tolmács-fordító magyar szakos hallgatók ötéves képzésének ellátása. A szakot minden évben indítják, 8-9 fős hallgatói létszámmal. Ez elég magas szám, ha arra gondolunk, hogy Magyarországon is körülbeül ugyanennyi bolgár hallgató szerez hungarológiai diplomát. Ebből a helyzetből adódóan komoly elhelyezési gondok jelentkezhetnek, ezért célszerűbb lenne a szakot Szófiában csak kétévenként indítani.

Az első évfolyamon alapfokú nyelvoktatás folyik heti 10-12 órában. A magyar szakra jelentkezők bolgár nyelv és irodalomból, valamint egy nyugati nyelvből tesznek fel-